

УДК 346.93

Наталія Іванюта,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету*

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглянуто питання інформатизації як форми реалізації інформаційної, регулятивної та виховної функцій господарського процесуального права.

Ключові слова: функції, інформатизація, господарське процесуальне право, правова інформація, господарське судочинство.

Постановка проблеми. Усталена тенденція глобалізації правового простору одночасно супроводжується активним упровадженням інформатизації. Така ситуація об'єктивно зумовлюється потребами інформаційного суспільства щодо впровадження й застосування прогресивних інформаційно-комп'ютерних технологій у всіх сферах суспільних відносин.

Певна універсальність інформаційного простору детермінує реалізацію його сучасних можливостей у сфері захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб і держави. У теоретичній та практичній площині його контекстуальність у господарському процесуальному праві набуває особливого змісту й форм прояву.

Зокрема, питання інформатизації як інструментарію інформаційного простору отримують додатковий науковий інтерес у площині дії господарського процесуального права (далі – ГПП) як своєрідної форми реалізації основних напрямів правового впливу господарських процесуальних норм, зумовлених суспільними відносинами щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань.

Стан дослідження. Деякі питання інформатизації й функцій права досліджували А.І. Ракітов [1], О.Ф. Скакун [2], І.А. Луговськова [3] та інші вчені.

Метою статті є визначення інформатизації в господарському процесуальному праві та окреслення її основної мети як форми реалізації функцій господарського процесуального права.

Виклад основного матеріалу. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства 2000 р. [4] стала основою визнання та розвитку інформаційної діяльності й підвищення ролі інформації в суспільстві. Пізніше загальні питання інформаційного суспільства та інформатизації отримали закріплення в низці міжнародних і національних документів, а саме:

– Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» від 2003 р.;

– Рекомендаціях № REC(2002)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про доступ до офіційних документів;

– Рекомендаціях № R(95)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно відбору, обробки, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах;

– Висновку № 2(2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини;

– Рекомендаціях № Rec(2001)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем і правової інформації в економічний спосіб;

– Рекомендаціях № Rec(2001)3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням новітніх технологій;

– Рекомендаціях № Rec(2003)14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про можливість взаємодії інформаційних систем у галузі правосуддя;

– Рекомендаціях № Rec(2003)15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про архівування електронних документів у правовій сфері;

– Концепції Національної програми інформатизації від 1998 р.;

– Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР;

– Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ;

– Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI;

– Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р. № 386-р.;

– Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи

електронних послуг в Україні» від 16 листопада 2016 р. № 918-р тощо.

У межах дослідження появи й розвитку інформаційного суспільства термін «інформатизація» вперше був застосований у доповіді «Інформатизація суспільства», підготовленій у 1978 р. групою фахівців на замовлення президента Франції В. Жискара д'Естена. Важливим став подальший висновок філософа А.І. Ракітова, який визначив інформатизацію як процес наростаючого використання інформаційних технологій для виробництва, переробки, зберігання й поширення інформації, де соціальні, технологічні, економічні, політичні та культурні механізми буквально «сплавлені», «злиті воедино» [1, с. 14–34]. Такий підхід зберігся також у сучасній законодавчій інтерпретації.

Так, у Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні інформатизація визначається як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку й використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [5].

Аналіз документів, доповідей та публікацій як гуманітарної, так і технічної спрямованості дає змогу стверджувати, що сучасне поняття інформатизації отримало широке використання в різних галузях і повсякденному житті.

Однак наразі відсутні публікації, наукові дослідження щодо обґрунтування цієї категорії в контексті концептуальних аспектів дії ГПП, її специфічної ролі та властивостей у теоретичній і практичній компоненті самої процесуальної галузі.

Вважаємо, що інформатизація як сукупність процесів у сфері захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб і держави не може існувати поза правом. Переважні риси імперативності ГПП виключають дію «атрибутивної» концепції [6] розуміння інформації й інформатизації в просторі вирішення господарських спорів та інших правових питань. В аспекті процесуальної галузі більш доречно використовувати певний симбіоз семантичної й функціональної концепцій трактування інформації та інформатизації, що більшою мірою співвідноситься із соціальною роллю ГПП у вирішенні конфліктів у сфері господарських та інших правовідносин і забезпеченні справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів.

Крім того, об'єктивний підхід до розуміння ГПП як галузі права з її своєрідною функціональністю й субстанціональністю дає змогу розглядати інформатизацію як форму реалізації впливу на модель кінцевої юридично значущої поведінки, тобто реалізації функцій права як відображення об'єктивних зв'язків самого права із суспільними відносинами.

Традиційно в літературі інформатизацію асоціюють із реалізацією інформаційної функ-

ції права. У теорії права суть інформаційної функції усталено розкривається через категорію «ознайомлення суб'єктів». Так, О.Ф. Скакун визначає, що інформаційно-пізнавальна функція полягає в інформуванні громадян, тобто доведенні до відома адресатів інформації про напрями регулювання суспільних відносин, про їхні права, обов'язки й відповідальність, пізнання сутності права (правова інформація) [2, с. 240–241]. Таке формулювання є розповсюдженим також у трактовці відповідної функції в межах окремих матеріальних і процесуальних галузей права.

ГПП також не є винятком. У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні однією з важливих умов доступності правосуддя визнається поінформованість особи про організацію та порядок діяльності судів і відкритий доступ до судових рішень [7].

Варто зазначити, що процес ознайомлення й інструментарій отримання суб'єктами правової інформації виконує ключову роль у реалізації будь-якою галуззю права належного впливу на суспільні відносини. Безумовно, у процесуальних галузях щодо визначення механізмів реалізації встановлюються свої критерії й форми з метою забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та попередження порушень у господарському судочинстві.

Проведення всіх етапів судово-правової реформи в Україні супроводжувалось удосконаленням нових інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій із метою задоволення потреб громадян, суспільства й держави у вільному отриманні та обміні правовою інформацією. Зокрема, у Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [8] окреслені основні напрями процесу інформатизації, принципи й етапи її здійснення.

Для виокремлення напрямів інформатизації в господарсько-процесуальній галузі важливо врахувати особливості суб'єктного фактора, зокрема, суб'єктів ГПП та суб'єктів господарсько-процесуальних відносин. Підкреслимо, що в більшості наукових публікацій такий поділ визнається дещо умовним. Однак необхідно звернути увагу на суттєву відмінність між суб'єктами ГПП, які лише потенційно можуть стати учасниками господарсько-процесуальних відносин за стання відповідних умов і певних обставин, та суб'єктами господарсько-процесуальних відносин, які вже є учасниками персоніфікованих господарського-процесуальних відносин.

Відтак для дослідження видів інформатизації найбільш прийнятною є їх типологізація з урахуванням специфічності суб'єктного складу господарсько-процесуальної галузі.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 3 січня 2011 р. № 2939-VI [9] доступ до інформації забезпечується такими шляхами:

1) систематичного й оперативного оприлюднення інформації в офіційних друкованих

виданнях, на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, на інформаційних стендах, будь-яким іншим способом;

2) надання інформації за запитами на інформацію.

У практичному вимірі до загальних видів інформатизації в ГПП належать такі:

– офіційні сайти системи судової влади України, Вищого господарського суду України, Верховного Суду України;

– автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень (Єдиний державний реєстр судових рішень) [10; 11], відповідно до дії якої кожна особа може через мережу Інтернет отримати копію судового акта з метою виховного, освітнього, професійного ознайомлення;

– система обліку інформації, змістовні компоненти якої розміщуються на офіційному сайті судової влади України;

– Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, – автоматизована база даних, що містить інформацію про суб'єктів підприємницької діяльності, щодо яких триває або завершена процедура банкрутства (далі – боржники), про стан провадження у справі про банкрутство [12];

– Єдина база даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень;

– Єдиний реєстр боржників – систематизована база даних про боржників;

– Єдина судова інформаційна система (перебуває в стадії створення) у частині доступу зовнішніх користувачів до загальнодоступної інформації;

– Єдиний реєстр адвокатів України;

– онлайн-трансляція засідання, що проводиться згідно з п. 4 ст. 11. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII;

– Реєстр атестованих судових експертів;

– електронна бібліотека суду.

Суб'єкти господарсько-процесуальних правовідносин, фактично реалізуючи свою процесуальну правосуб'єктність, отримують інший ступінь можливості та необхідності не лише отримання, а й обміну та надання правової інформації виключно в межах процесуальної форми та за допомогою імперативно визначеного процесуального інструментарію.

Таким чином, додатково для учасників господарсько-процесуальних відносин у межах інформатизації судового процесу передбачені такі види отримання, обміну й надання інформації:

а) система обміну електронними документами між господарським судом України та учасниками судового процесу в частині надсилання судом учасникам судового процесу процесуальних документів в електронному вигляді паралельно з документами в паперовому вигляді (згідно з Наказом Державної судової адміністрації України «Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу»

від 7 вересня 2012 р. № 105, Наказом Державної судової адміністрації України «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» від 31 травня 2013 р. № 72, Меморандумом про співпрацю між Вищим господарським судом України та громадською організацією «IGov» від 27 липня 2016 р. щодо поліпшення процесу обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу);

б) Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень;

в) Єдина судова інформаційна система (перебуває в стадії створення) у частині доступу до службової інформації (з огляду на Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах» від 29 березня 2006 р. № 373);

г) інформація щодо стадій розгляду судових справ та звітів про автоматизований розподіл;

д) технічний запис розгляду справи судом за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що включає в себе створення фонограми судового засідання згідно з Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) [13] та вимогами Господарського процесуального кодексу України.

У процесуальному аспекті вже діють чи перебувають на стадії впровадження окремі види інформатизації, завдання яких виходять за межі стандартного поліпшення порядку передачі й отримання правової інформації. Зокрема, до таких видів можна віднести:

– автоматизовану систему визначення арбітражних керуючих згідно з Положенням про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого в справах про банкрутство в частині розгляду справ про банкрутство в порядку провадження, передбаченому Господарським процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;

– єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему в аспекті визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи згідно зі ст. 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та здійснення документообігу згідно зі ст. 2-1 Господарського процесуального кодексу України;

– програмний продукт «Онлайн-квитанція» щодо впровадження зручної форми для формування квитанції на сплату судового збору як елемента спрощення процедури сплати судового збору відповідно до Закону України «Про судовий збір»;

– режим відеоконференції щодо полегшення доступу до правосуддя, захисту сторони від надмірної тривалості процесу та зменшення витрат у судовому процесі згідно зі ст. 74-1 Господарського процесуального кодексу України.

Принципово новим напрямом інформатизації господарського судочинства може стати по-

будова та введення в дію системи електронного суду щодо подання позовних заяв, документів справи в електронному вигляді згідно з Концепцією електронного суду, яку було розроблено в 2012 р. Державним підприємством «Інформаційні судові системи».

Необхідно зауважити, що окреслені нові інформаційні можливості прямо сприяють більш ефективному втіленню правил господарського судочинства в діяльність учасників. При цьому певну оптимізацію можна вбачати як в організаційній площині, так і в суто функціональних елементах здійснення відповідної діяльності в господарському судочинстві. Такий активний вплив інформатизації на регулятивно-процесуальні питання дає змогу розглядати її також як певну форму реалізації регулятивної функції ГПП.

У питаннях визначення місця інформатизації в процесуальній галузі вагоме місце посідає виховний фактор. Адже національний досвід свідчить про глибокі проблеми в питаннях прийнятного рівня процесуальної культури, забезпечення добросовісності й правомірності процесуальної поведінки учасників господарського судочинства, що вказує на недостатність механічного закріплення та декларування низки процесуальних норм і принципів.

У такому разі саму процесуальну культуру можна розглядати через розвиток інформаційної культури в контексті існування зв'язку між рівнем розвиненості інформаційної культури сучасної особистості та її досягненнями в тій чи іншій галузі суспільної діяльності [3, с. 50]. При цьому підставами існування останньої в літературі визнають безперервне зростання обсягу інформації, розвиток інформаційних комунікацій і доступність інформаційних ресурсів, соціально привабливість інформованої людини [14].

Прояв інформаційної культури в аспекті дії ГПП має свої особливості, що зумовлюються сферою судового розгляду за участю судді, прокурора, адвоката та інших учасників судового процесу, у якій наявний симбіоз процесуальної культури й професійної компоненти.

Так, запровадження різних форм інформатизації в судовому процесі не лише забезпечує зручність і прискорення судового розгляду господарських спорів, а й висуває нові вимоги до самих учасників.

Наприклад, згідно зі ст. 52 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [15] суддею є громадянин України, який займає штатну суддівську посаду в одному із судів України та здійснює правосуддя на професійній основі. Тому до професійної компоненти судді обов'язково належать наявність належного рівня інформаційної грамотності, уміння аналізувати інформацію, орієнтація в інформаційних потоках, саморозвиток в електронних комунікаціях, користування засобами комп'ютерних технологій та інтернет-простору як загального, так і відомчого призначення.

Відповідні навички характерні також для інших учасників господарського судочинства, наявність яких зумовлюється загальними вимогами (суб'єкти господарювання в сенсі

здійснення господарської діяльності на професійних засадах і реалізації господарсько-процесуальної правосуб'єктності) та професійними вимогами (прокурор, адвокат, експерт тощо).

Таким чином, інформаційна культура учасників судового процесу в аспекті їх діяльності сприяє мотивації постійного розвитку інформаційної грамотності та кваліфікованого користування видами інформатизації; активізації ширших можливостей реалізації процесуальних прав у межах оперативної комунікації; своєчасності виконання процесуальних обов'язків; концентрації на досягненні необхідних результатів за допомогою потрібної й достовірної правової інформації.

Певна універсальність інформатизації як форми реалізації функцій ГПП анонсована та надалі буде змінювати традиційність поглядів на теоретичну й практичну відмінність інструментарію впливу цієї галузі на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань.

Висновки

Інформатизація в господарському процесуальному праві – це комплексна система організаційно-технологічних способів, зумовлених природою ГПП, які сприяють реалізації його соціальної ролі й напрямів впливу на суспільні відносини щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, забезпечують упровадження й використання інформаційних технологій у процесі забезпечення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів у межах формування єдиної судової інформаційної системи.

Основна мета інформатизації як форми реалізації функцій господарського процесуального права полягає в оптимізації процесів отримання, обміну, надання достовірної правової інформації, зберігання й захисту процесуальних документів, підвищенні ефективності організаційно-функціональних елементів здійснення процесуальної діяльності в господарському судочинстві, забезпеченні оперативного розгляду господарських справ, актуалізації процесуальної культури через взаємозв'язок з інформаційною культурою як загальною частиною суспільної культури, інтеграції в національну судову систему європейських новітніх технологій електронного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Ракитов А.И. Принципы научного мышления / А.И. Ракитов. – М.: Политиздат, 1975. – 143 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: [підручник] / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.
3. Луговська І.А. Формування інформаційної культури як складової розвитку особистості / І.А. Луговська // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2012. – № 4(51). – С. 49–54.
4. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: міжнародний документ від 22 липня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163.

5. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 75/98 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – Ст. 182.

6. Терещук В.І. Основи теорії інформації : [конспект лекцій] / В.І. Терещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.scribd.com/doc/87541396/>.

7. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.

8. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kt.od.court.gov.ua/tu16/info_suddi/sonzercia/.

9. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

10. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.

11. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. № 740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-p?test=XX7MfygCSgkyOAUIZihUsC3XHI4NYs80msh8Ie6>.

12. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство : Наказ Міністерства юстиції України від 15 вересня 2011 р. № 3018/5 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 74. – Ст. 2784.

13. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) : Наказ Державної судової адміністрації України від 20 вересня 2012 р. № 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0108750-12>.

14. Пронина Л.А. Информационная культура как фактор развития современного общества / Л.А. Пронина // Аналитика культурологии. – 2008. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-kultura-kak-faktor-razvitiya-informatsionnogo-obschestva>.

15. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

В статье рассмотрены вопросы информатизации как формы реализации информационной, регулятивной и воспитательной функций хозяйственного процессуального права.

Ключевые слова: функции, информатизация, хозяйственное процессуальное право, правовая информация, хозяйственное судопроизводство.

The article considers the issues of informatization as a form of implementation of informational, regulatory and educational functions of economic procedural law.

Key words: functions, informatization, economic procedural law, legal information, commercial proceedings.

